

що мав, за легендами, глибину до 45,0 м. Вона, ймовірно, була споруджена Казимиром III на подвір'ї Теробовлянського замку. Її зафіксовано на гравюрі облоги замку XVII ст. турками. Хоча вона могла стояти і на городищі киево-руського часу, оскільки укріплення на такий висоті не могли існувати без води. Можемо припустити також, що «Чорна башта», що була зруйнована під час облоги османами Старого замку в м. Кам'янець-Подільський в 1672 р., теж стояла над колодязем. Мабуть, пізніше над колодязем збудували нову башту, що стоїть до тепер. Не можна не згадати і відому за легендою «Вітовтову башту», що охороняла митницю на переправі до о. Тамань в Херсонській обл. Вона збереглася до сьогодні, хоча й неодноразово перебудовувалася. Можливо, вона входила в оборонний комплекс митниці на переправі.

Як бачимо, достатня кількість укріплень XIII–XV ст. на Поділлі мала окремі оборонні башти різного призначення, використання, конструкції та якості, що входили в загальну фортифікацію городищ і замків. Чи було це притаманно взагалі укріпленням Волині і Поділля з киево-руського часу, чи було запозичено з Європи, сказати важко. Значимо лише, що високі башти-донжони були розповсюджені наприкінці XII – в XIV ст. по всій Європі, але часто вони використовувалися не тільки як оборонні у замках, а і як престижні споруди високопоставленої шляхти в містах. Наприклад, в Тосканському регіоні в Італії їх в деяких містах стояло по кілька одиниць. Так, на мініатюрі XIV ст. панорами міста Сієна їх зображено п'ять. Звернемо також увагу на відому башту в Пізі й ін.

Таким чином, можемо констатувати, що вже з середини XIII ст. з'являються нові споруди в обороні городищ і замків на Поділлі – «волинські башти», які ще чекають досліджень і висвітлення свого історичного розвитку у часі.

Ігор Возний (Чернівці)

ТОРГІВЛЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНИ З ВІЗАНТІСЮ ТА КРИМОМ У XII–XIII ст.

Важливим критерієм соціально-економічної структури суспільства, поряд з ремісничим виробництвом, є торгівля.

Більшість поселень Північної Буковини розміщені на берегах річок, що давало можливість населенню встановлювати торгові зв'язки не тільки з близькими містами, але й віддаленими центрами ремесла і торгівлі. Цьому сприяло і те, що через територію краю проходили великі торгові шляхи. Одним із найвагоміших торгових партнерів Галицько-Волинського князівства була Візантія. З нею

Галицько-Волинські землі з'єднував Дністровський шлях, який був одним з відрізків магістралі «із варяг в греки». Дністровський водний шлях в XI ст. набув міжнародного значення. Це пов'язано, в першу чергу, із занепадом арабо-іранських держав, коли основний потік східних товарів в Західну Європу почав проходити із Візантії і транзитом через Галицько-Волинську Русь. По Дністру переправляли шовк, парчу, перець, вино, угорське скло і мармур, чеське олово, фландрські сукна, коломийську сіль.

Для земель Галицького Пониззя найбільш тісні відносини з Візантією склалися в XI–XIII ст. Головним постачальником виробів візантійського художнього ремесла у цей час був Константинополь. Предметом масового ввозу були вироби зі скла. На досліджуваній території добре відомі скляні браслети, виготовлені з натрієво-кальцієво-кремнієвого скла, що характерно для античних причорноморських рецептів. Важливим товаром, який привозили з Візантії, були дорогі тканини. Знахідки залишків візантійських шовкових тканини відомі в давньоруських похованнях на території літописного Василева. Великим попитом на теренах краю користувались вироби візантійської дрібної кам'яної пластики, та предмети християнської атрибутики. У цьому відношенні досить цікавими є знахідки іконок, виготовлених зі стеатиту з Чорнівської феодальної садиби XII–XIII ст. Одна з них одностороння, темно-сірого кольору із зеленуватим відтінком. На іконці невисоким рельєфом вирізаний чотирикінцевий хрест, в якому перехрестя знаходиться нижче середини вертикальної сторони останнього. На щитку вушка для шнура є зображення чотириконечного хреста, рамена якого закінчуються перпендикулярними невеликими лініями. Зображення таких костильних хрестів часто зустрічаються в середньовічній іконографії. Подібні зображення знаходять паралелі серед херсонеських ікон. Примітивність зображення, далекого від іконописної традиції, установлених іконографічних канонів, може свідчити, що даний предмет місцевого виготовлення, але матеріал привізний. Фрагмент іншої стеатитової односторонньої іконки містить зображення, очевидно, св. Миколи, одягнутого у фелон з омофором. У лівій руці він тримає Євангеліє, на обкладинці якого вміщено чотириконечний хрест. Високий професіоналізм, з яким виготовлений цей культовий предмет, може свідчити про те, що його робив грецький майстер. Можливо, іконки були вирізані візантійськими майстрами, які працювали в Галичі або в Києві. Відомо, що після захоплення

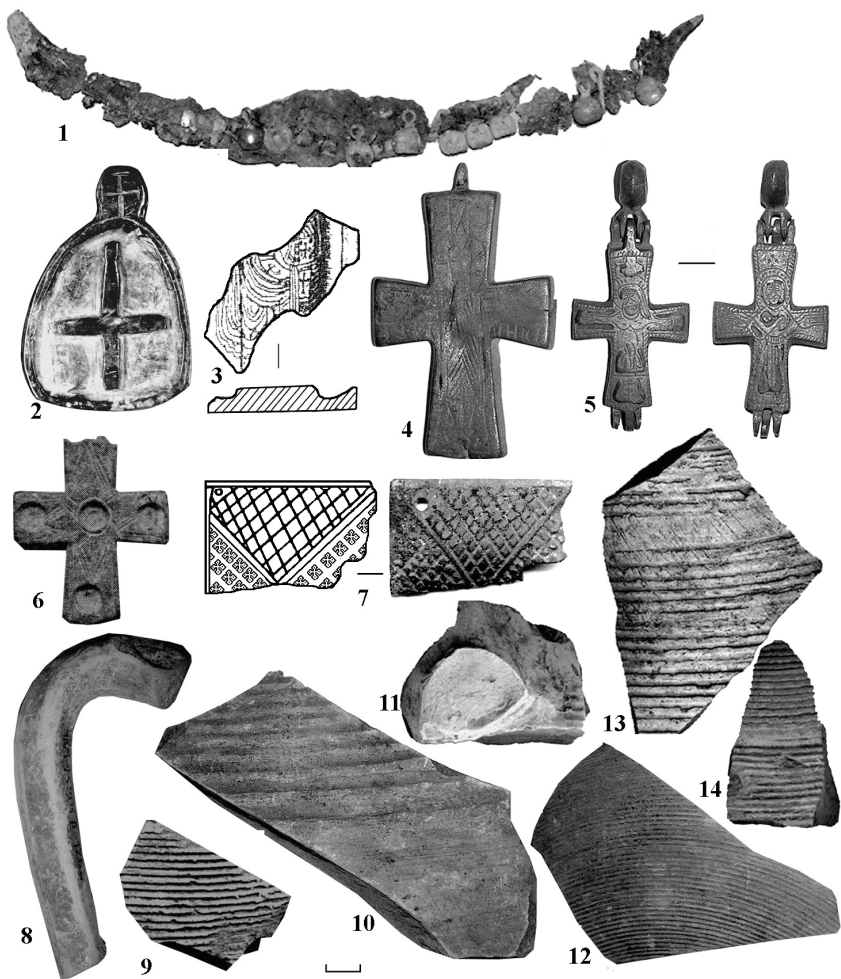

Рис. 1. Візантійський імпорт на теренах північної частини Буковини: 1 – шовкова тканина з нашитими бронзовими кульками; 2, 3 – стеатитові іконки; 4-6 – хрести-енколпіони «сирійського типу»; 7 – бронзова накладка до палтурки книги; 8-14 – фрагменти амфор (1, 4-6, 8, 11 – Василів; 2, 3, 7 – Чорнівка; 9, 10, 12-14 – Ленківці на Пруті).

Константинополя у 1204 р. частина ремісників залишила територію Латинської імперії і перейшла на територію Давньоруської держави, заснувавши тут ряд майстерень по виготовленню культових предметів. Елементами візантійських культурних

впливів, що пов'язані з діяльністю візантійських православних кіл з метою прискорення християнізації давньоруських земель, виступають хрести-енколпіони. Їхні знахідки часто зустрічаються серед археологічних матеріалів краю. Енколпіони такого типу відносяться до так званих сирійських складнів і зустрічаються досить рідко на давньоруських землях. Досить красномовно свідчать про торговельні відносини з Північним Причорномор'ям, а також і Візантією, знахідки фрагментів імпортової тари. Так, на території Чорнівського, Ленківецького городищ і сусідніх поселень знайдено фрагменти поливної кераміки. Серед них трапляються уламки білоглиняної тарілки з жовто-коричневою поливою і зеленим розписом по внутрішніх стінках, а також білоглиняні миски на низькій та широкій кільцевій підставці, що теж покриті зеленою поливою. Такий білоглиняний посуд, як вважають фахівці, виготовлявся в районі Константинополя або Нікомедії. Крім полив'яного посуду на досліджуваних теренах представлена й амфорна тара. Це виготовлені з червоної глини грушоподібні, вузькогорлі, витягнуті посудини із високо піднятими ручками. Такі амфори виготовлялися в Криму, зокрема, у Херсонесі. За межами Північного Причорномор'я вони зустрічаються рідко. На території давньої Русі ці амфори датуються шарами XII–XIII ст. У XII ст. вони домінували в Західному Причорномор'ї, а також у Болгарії.

Другий вид амфор становлять посудини грушоподібної форми з сильно розширеним і роздутим тулубом, прикрашеним неглибокими горизонтальними канелюрами. Амфори другого виду слугували для зберігання зерна та дрібної риби і були основним видом домашньої тари. Ці посудини – візантійського походження. У Константинополі відкрито квартал, де їх виготовляли, починаючи з XI ст.

Отже, як видно в період феодальної роздробленості на перший план за інтенсивністю і важливістю зв'язків з Візантією виходить Галицько-Волинська Русь. Таке зближення, на наш погляд, було обумовлене трьома факторами. По-перше, це географічне розташування, спільність державних кордонів по дельті Дунаю і вихід в Чорне море, що дозволяло безпосередньо контактувати між собою. Другим фактором був силовий. Новоутворене князівство, куди входила й досліджувана територія, було одним із найсильніших державних об'єднань Русі у XII–XIII ст. Воно надавало військову підтримку Візантійській імперії й було для неї могутнім союзником у Східній Європі. І третя причина – власне економічна. Через галицько-волинські землі, як вже зазначалось, пролягала одна із основних торгових магістралей, по якій візантійські товари надходили в Західну Європу і значна частина їх осідала в Галицькому Пониззі.